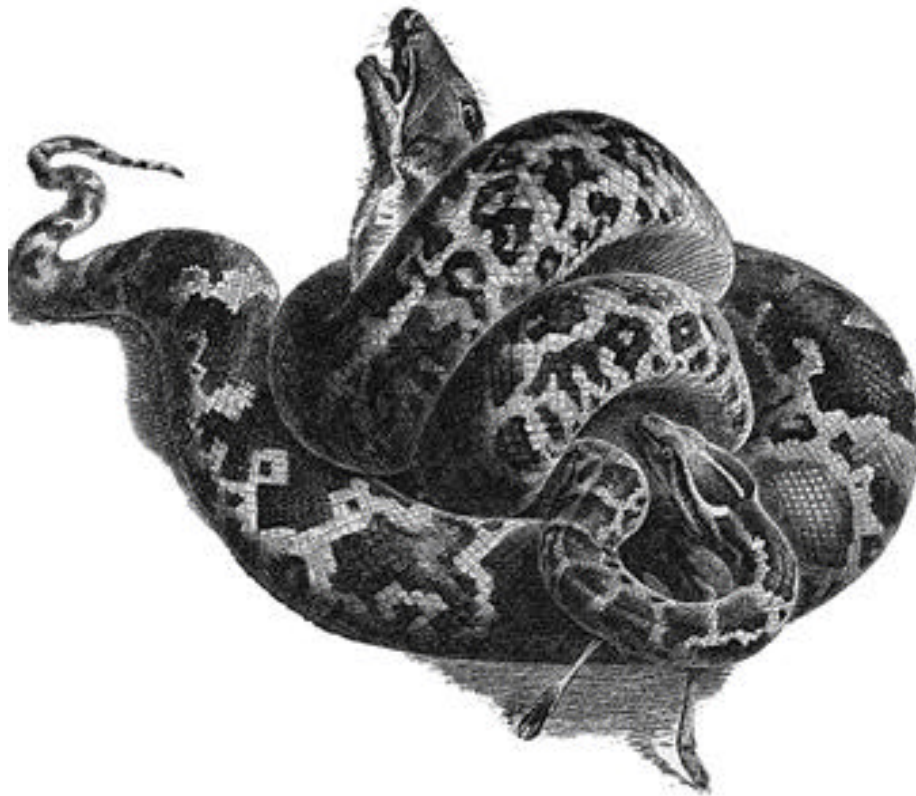

Teologiska institutionen
Uppsala universitet
VT 2000

Det Naturvetenskapliga Projektet

Lärare: Åsa Nordén
'Naturvetenskapliga världsbilder och
nutida livsåskådningar; om livets mening'

Kristina W-Hedman
k.w.h@telia.com

INLEDNING

Syfte och metod:

Jag avser att med professor Håkan Snellmans artikel¹ och föreläsning² ”Verklighetsuppfattning och mänskligt ansvar” som utgångspunkt göra en amplifikation³ efter eget skön. Metoden är just att ’utvidga’ Snellmans synpunkter via de associationer de ger mig personligen. Syftet är att försöka belysa och lyfta fram den ’bristsjukdom’ som jag tror kan vara orsaken till den depression och känsla av meningslöshet som Snellman framhåller att vårt västerländska samhälle har drabbats av.

Material:

Förutom ovan nämnda föredrag och artikel redovisar jag ett föredrag av professor Sören Stenlund. Jag ämnar även referera till litteratur som jag anser berör ämnet, t.ex. *Fysikens Tao* av Fritiof Capra och *De dansande WuLi-mästarna* av Gary Zukav, samt någon Jung-litteratur.

Frågeställning:

Var kan roten till ’det onda’, dvs. den meningslöshet som bl.a. uttrycks i det citat av mikrobiologen Jacques Monod vilket Snellman i sin artikel refererar till, finnas? */Människan/ vet nu att hon, lik en zigenare, befinner sig i utkanten av det universum hon är tvingad att leva i, ett universum som är dövt för hennes musik, likgiltigt för hennes förhoppningar liksom för hennes lidanden och brott.*

Bilden på titelsidan föreställer en tigerorm, ur Behms *DJURENS LIV*.

¹ Se ’Vår lösen’ juni 1993

² Regnellianum, Uppsala, 29/2 2000

HUVUDEL

Sammanfattning av Snellmans artikel och föredrag:

Under de senaste 400 åren har västerlandets kulturella elit sysselsatt sig med ett projekt som vi kan kalla *Det Naturvetenskapliga Projektet*. Detta projekt, som gjort häpnadsväckande landvinningar: det har tagit människan till månen, klyvt atomkärnan, lyckats transplantera hjärtan och hävdar inte bara att det vet hur universum kom till utan det kan skapa en teori för allting, har sannolikt nått sitt klimax. Enligt Snellmans mening ser vi nu början på dess slut:

Skälet till detta är dels att dess syfte börjar uppfyllas och dels att dess negativa inverkan på vår miljö och vårt tänkande börjar bli alltför stor. En ny era står inför dörren och det här projektet måste antingen gå under eller transformeras till något annat. Eftersom vårt samhälle på ett sätt får sitt liv genom det här projektet, tror jag inte att det bara kan dö bort. Det måste medvetet transformeras till något annat som kan ge fortsatt liv åt vår civilisation – i själva verket inte bara ge nytt liv åt den, utan *höja den till en ny nivå*. (min kursivering)

Det här projektet har gett oss en *världsbild* som i många stycken är en enastående koherent, sammanhängande, berättelse. Men samtidigt har denna världsbild en märkligt depressiv effekt t o m på sina egna upphovsmän. Många vetenskapsmän har vittnat om den alienation och den meningslöshet som de känner inför tillvaron när de konfronteras med den.

Han citerar flera kända vetenskapsmän som unisont tycks finna tillvaron i grunden meningslös. Hörnstenen i den vetenskapliga metoden är postulatet att naturen är *objektiv*. Men är det 'sann kunskap'?

Den världsbild som vuxit fram har vävts samman med vår *livssyn* så att våra värderingar i livsfrågor har påverkats – det diffusa syftet med den världsbild som skapats av naturvetenskapen har gjort oss frustrerade och alienerade. Vi får svar på *hur* alla fenomen i världen sker, men inte *varför*. Vad är egentligen meningen med det hela? Både den enskilde individen och samhället i stort drabbas av frustration.

Om inte den vetenskapliga världsbilden erbjuder oss någon 'mening med livet' när vi nu trots allt på många sätt upplever livet som meningsfullt så måste det betyda att *vi bör söka en annan världsbild*, eller karta över verkligheten, som är mer i samklang med vår livssyn – våra

³ se t.ex. Daryl Sharp *Jungiansk ordbok* (CJP)

kriterier för livskvalité. För att få en bra karta måste vi börja leva på ett bättre sätt, odla kärlek, omtanke, respekt och ansvar gentemot varandra och mot naturen.

Vår situation idag liknar i mycket mannen i sufihistorien som letar efter sin nyckel under lyktstolpen utanför sitt hus. Hans vän kommer förbi och frågar om han letar efter något.

- Jag letar efter min nyckel.
- Var tappade du den?
- Där borta i mörkret.
- Men varför letar du här då och inte där du tappade den?
- Det är ljusare här.

Den naturvetenskapliga världsbilden ger oss inte mer sällskap på vår livsresa än ett skelett ger. Är vår nya skapelse ett slags monstrum? Sanningen är att nyckeln vi letar efter har vi aldrig tappat – det vi alltmer desperat letar efter finns inte utanför oss utan i vår ficka; i vårt inre. Det är signifikativt att vi har så svårt att hantera denna vår inre verklighet.

Den naturvetenskapliga kunskapen föregicks av den aristoteliska kunskapen vilken tog livets andliga aspekt för given och syftade till ”att finna alltings plats i tillvarons gudagivna ordning”. Den moderna naturvetenskapen syftar framför allt till ”att söka *makt* över naturen” (helst även över tiden). Den söker makt för maktens egen skull. Det rationella handlandet är baserat på sinneserfarenhet och materiella orsak-verkan relationer.

Om vi ska få annan kunskap än den vi har nu måste vi börja leva på ett annat sätt, på ett sätt som i vardagslivet ger innebörd åt vårt nya mål med kunskapen.

Snellman utgår från att vi har en existentiell upplevelse av *den fria viljan*. Den naturvetenskapliga metoden bygger i konsekvens härmed på att det står oss fritt att utföra alla experiment vi önskar för att verifiera en teori. Detta sanktioneras genom att ”den nya kunskapen är till för alla”; något som ej får hindras av etiska aspekter.

I den aristoteliska uppfattningen var världen *en organism*, under naturvetenskapens första sekel *en maskin* - först ett urverk och sedan en elektrokemisk maskin. Och nu är den *en kvantmekanisk process*, en slumpprocess som växer upp och dör bort. Denna bild ger ingen mening åt kosmos eftersom meningen från början tagits bort ur den vetenskapliga metoden. Endast det som är förutsägbart kan ingå i fysiken. ”Det universum som i sin helhet kan

beskrivas av naturvetenskap måste med nödvändighet vara mekaniskt, även om det är 'kvantmekaniskt'. Det finns emellertid också en tydlig relation mellan vår syn på universum och vår syn på vad människan är. När universum uppfattas som en maskin, uppfattas människan också som en maskin. Denna 'hermetiska' relation mellan makrokosmos och mikrokosmos finns hela tiden med oss rätt igenom historien. Följaktligen börjar vi nu beskriva oss själva som en kvantmekanisk slumpprocess."

Vi tar inte vår inre verklighet på allvar, vi kan inte hantera den. Om processerna i vårt inre är slumpartade behöver vi heller ej känna ansvar för dem.

Vetenskapen har fått en makt över naturen som den ej vet att använda. Naturen ses som en resurs som det står oss fritt att exploatera för att tillfredställa våra begär. (*Är Naturen död? Nej, den är fortfarande full av mening. Det gäller bara att se det.*)

Värde förknippas enbart med ekonomiskt värde; inget annat värde tycks 'mätbart'. – Hur länge kan vi tillåta att denna kvasifilosofi tillåts hota våra mest sårbara livsvillkor?

Den centrala boken i dramat är *lokalitetskriteriet*. Det betyder att man prioriterar 'delen' på bekostnad av helhetstänkandet. I stora komplex kan dock 'dåligt uppförande' hos delen ödelägga helhetens funktion. Kunskap måste för att vara värdefull hänga ihop med helheten. Kunskap är ansvar. Vet man ej vilka konsekvenser något har är det inte någon kunskap värd namnet. Och *ansvaret* relaterar direkt till frågan "varför?".

Vi påverkas alla av den nya kunskap som det naturvetenskapliga projektet producerar. Vi tenderar, eftersom vi utnyttjar den nya teknologi som kommer fram, att bli alltmer 'vetenskapligt sinnade' i vårt dagliga tänkande – och därmed ensidigare och gradvis allt blindare för allt som ej 'beskrivs i systemet'. Detta påverkar vårt förhållande till naturen. Vi värderar bara den kunskap som ger makt; allt som inte är 'vetenskapligt bevisat' är romantiskt nonsens. Priset vi måste betala är denna smygande, förlamande känsla av meningslöshet som breder ut sig.

Livet kan inte tas isär i sina beståndsdelar utan allt hänger samman. Här kommer filosofiska och teologiska frågor som immanensproblemet och transcendensfrågan in i bilden: Finns verkligheten alltså Gud inuti oss eller utanför oss?

Snellman påpekar att eftersom vi sett hur uppfattningen om vad kunskap är har förändrats under historiens gång, så kan den förändras igen:

I detta faktum ligger vårt hopp. Vi måste använda vår fria vilja att välja ett nytt mål, ett nytt syfte. /.../ Om vi fortsätter att leva på ett oansvarigt sätt finns det inget hopp om att förändra vare sig oss själva eller omgivningen, hur mycket kunskap vi än samlar in av samma slag. Det är metoden som är fel.

Sören Stenlund om skeptiska världsbilder

Så långt Håkan Snellman.⁴ Som ett komplement till hans synpunkter önskar jag även referera till en föreläsning av Sören Stenlund⁵ om 'skeptiska världsbilder'. Skepticism används som metod att ifrågasätta en äldre etablerad lära. Denna kan ifrågasättas genom att något händer politiskt, empiriskt el. dyl. Den euklidiska geometrin var t.ex. självklar för de tidigare filosoferna (t.o.m. Kant). Under de senaste 150-200 åren har många orsaker till skepticism uppstått. Inte minst naturvetenskapens dominans (och dess teknik). Det har funnits en konflikt mellan historisk medvetenhet och naturvetenskapliga framgångar. Är naturvetenskapliga sanningar alltid sanna? Eller tillhör de blott en viss tidsanda?

Kepler, Newton, Galilei m.fl. grundlade den moderna naturvetenskapen – dock ej i vår mening utan mer som en 'naturfilosofi' som var underordnad den kristna världsbilden. Där fanns ett irrationellt moment. Naturvetenskapens frigörelse från denna, dess sekularisering, skedde under 16- och 1700-talen.

Psykologin i vår tid har skapats i relation till naturvetenskapen, till skillnad från Descartes som relaterar till kristna uppfattningar. (Gäller i grunden ej heller den jungianska analytiska psykologin, min anm.)

Vi är nu i ett 'postmodernistiskt' skede där vi ej kan uttrycka oss med samma övertygande självklarhet som förr. Postfilosofiska trender har haft stort inflytande alltsedan 60-talet. Detta har förändrat det intellektuella klimatet på alla plan. Det fanns en större tilltro till naturvetenskapen tidigare. Den klassiska filosofin har fått en viss återupprättelse. Ambitionen är att överskrida gränser. Man betonar kontext och helhet framför resultat och mål. "Det finns inga genuina objektiva svar – bara olika 'läsningar' (tolkningar)." Man vänder sig mot dem som anser sig ha hittat sanna system där allt väsentligt kan sägas, såväl filosofiska (Kant, Hegel m.fl.) som naturvetenskapliga (t.ex. positivismen). Det finns alltså inom postmodernismen inget behov att finna 'den absoluta ståndpunkten'; det kan ej finnas *en* filosofisk totalkonception. Följaktligen förlorade många marxistiska etc. idéer sin strålkraft

⁴ Professor i teoretisk fysik, KTH, Stockholm

⁵ Bitr professor vid filosofiska institutionen, Uppsala (föreläsning 28/3 2000)

under 70-talet. Miljöproblem, kommunismens fall etc. har gjort att man tappat tron på dessa moderna 1900-talsriktningar.

Resultat/slutsatser

Feminismen vill studera, blottlägga och förändra maktstrukturer. Den är inte *en* metod utan flera. Grovt förenklat kan man tala om två helt skilda riktningar, *konstruktionism* och *essentialism*.

En företrädare för konstruktionismen är t.ex. Simone de Beauvoir med parollen ”man föds inte till kvinna, man *blir* det”. Det är alltså inte inre egenskaper utan fostran o. dyl. som skapar en kvinnlig prägel. Denna syn sammanfaller med Freuds idéer (psykoanalysen).

Essentialismen är en ’särartsfeminism’ som anser att kvinnligheten i sig har egenskaper som är nedvärderade men bör uppvärderas. Denna riktning härstammar från Ellen Key. ”Kvinnan är olik men jämlik och ska bevara sin särart.” Man blundar för kulturella etc. förändringar.

C G Jung (den analytiska psykologin) företräder denna syn. Här hävdar man att *såväl män som kvinnor* är bärare av både den maskulina resp. den feminina principen. Om man är medveten om båda dessa poler inom sig skapas en harmonisk balans i psyket.⁶

Liksom dag och natt förutsätter varandra, förutsätter ’det medvetna’ (dvs. vårt rationella vakna, ’upplysta’ och utåtriktade liv) och det omedvetna (sömn, drömmar, intuition etc.) varandra. Ett förnekande av det ena eller andra gör oss till halva människor. I detta resonemang förknippas det rationella och extraverta medvetandet (vilket samhället i hög grad prioriterar) med den maskulina principen; det irrationella, introverta och omedvetna med den kvinnliga.

Jag ämnar att som utgångspunkt för min analys/amplifikation använda sufihistorien om den borttappade nyckeln. Snellman tolkar den allegoriskt: Sanningen är att vi aldrig tappat nyckeln, den finns ”i vår ficka”, *i vårt inre*. Jag är såtillvida helt ense med honom, men önskar även betona att den finns *i mörkret*. Därmed är vi inne på ’svärtans symbolik’: Tid och rum strukturerar vårt vakna, rationella, medvetna och *upplysta* liv. Mörkret och svärtan står för motsatsen; för det omedvetna, sömnen, natten, döden – ett tids- och rumslöst kaos men också en potentiell energi: *allt det som förknippas med ’den kvinnliga principen’*. För att uppmärksamma den måste man lyssna inåt, med respekt beakta sina drömmar och inte minst *se Naturen*, ej blott som en exploaterbar resurs utan som vår moder.⁷

⁶ Se mitt PM *Religion, manligt och kvinnligt*

⁷ se min uppsats ’*Mandorla*’ och ’*Kvaternitet*’ – vad är det?

Att svärta och död symboliserar ondskans makter är ett västerländskt sena tiders påfund. Den kraft, 'den kvinnliga principen', som är bärare av dess mörka hemlighet och irrationalitet har i vår patriarkala och naturvetenskapligt orienterade kultur mycket låg status. För att bli hela människor måste vi dock bära även vår skuggsida. Jag tror att det är i det mörkret som vi 'har tappat nyckeln'.

Håkan Snellman påpekar att *Det Naturvetenskapliga Projektet* givit oss *makt* över Naturen. Men vi vet inte vad vi ska ha den till – nej, i och med att vi snöper vår kraftkälla blir naturligtvis makten energilös; meningsslösheten breder ut sig...

Den postjunginska analytikern Marion Woodman⁸ tror att det nu uppvaknande feminina medvetandet förhoppningsvis ska göra oss i stånd att uppleva oss mindre som världshärskare och mer som världens väktare och välgörare. Hon skriver: "Det Feminina i vår kultur brinner i den alkemiska elden för att kunna föda den psykologiskt medvetna kvinnligheten." Vidare: "Det feminina medvetandet är processororienterat, dvs. 'resan är målet'. *När den maskulina energin bryts i det feminina prisma omsluter helheten alla olika facetter och varje facett reflekterar helheten.*" – Detta med tanke på vad Snellman skriver om *lokalitetskriteriet*, att man inom naturvetenskapen prioriterar 'delen' på bekostnad av helhetstänkandet. Analogt med dessa tankegångar står alltså den maskulina energin, *den särskiljande principen*, för 'delen' och den feminina för helheten. De förutsätter varandra liksom natt förutsätter dag och vice versa. Båda är lika viktiga – *pars pro toto!*

Snellman: "Om vi ska få annan kunskap än den vi har nu måste vi börja leva på ett annat sätt, på ett sätt som i vardagslivet ger innebörd åt vårt nya mål med kunskapen"; vårt hopp ligger i det faktum att vi kan använda vår fria vilja för att ändra vår nuvarande destruktiva livsstil och vårt bristande ansvarstagande.

Jag menar att den enda verkliga förändringen måste komma inifrån, från 'mörkret'; en höjning av medvetandenivån. Vi måste lära oss att läsa 'mellan raderna'.

Är Naturen död? Nej, den är fortfarande full av mening. Det gäller bara att se det.

Och hoppas måste vi ju. Mycket talar för att vi lever i en brytningstid, att inte bara människans 'kunskap' utan även hennes medvetenhet ökar. (Snellman: "Det naturvetenskapliga projektet/ måste medvetet transformeras till något annat som kan ge fortsatt liv åt vår civilisation – i själva verket inte bara ge nytt liv åt den, utan *höja den till en ny nivå.*")

1927 samlades ledande fysiker i Bryssel och dryftade kvantmekanikens centrala filosofiska fråga: "Vad är det som kvantfysiken beskriver?" Detta ledde bl.a. till den så kallade 'köpenhamnstolkningen' som påbörjade en monumental återförening mellan 'vårt psyke', som exemplifierades av naturvetenskapen, och den del av oss som vi ignorerat sedan 1700-talet: vår irrationella sida.⁹

Det finns dock nu ingen anledning att romantisera 'det irrationella'. Det har liksom allt annat både en positiv och en negativ aspekt. Skuggan går, lika lite som ondskan, att vare sig bortförklara eller bortse ifrån.

En postmodernistisk ståndpunkt är att det ej finns *en* filosofisk totalkonception (se Stenlund). "Det fanns en större tilltro till naturvetenskapen tidigare. Den klassiska filosofin har fått en viss återupprättelse. Ambitionen är att överskrida gränser. Man betonar kontext och helhet framför resultat och mål."

Mycket tycks alltså tyda på att logiken och det linjära tänkandet såsom varande suveräna och obestridliga auktoriteter är på väg att detroniseras. Är framtiden paradoxens tidevarv? Må vara ett förvirrade perspektiv men ändå inte helt osannolikt; inte ens tiden kan vi längre med säkerhet mäta. "Enligt relativitetsteorin är rummet inte tredimensionellt, och tiden ingen separat enhet. Båda är intimt sammanknutna och bildar ett fyrdimensionellt kontinuum, 'rumtid'."¹⁰

Kausalitet och linjärt tänkande är intimt förknippade. På mikrofysikalisk nivå är dock kausaliteten ej given utan bara sannolik, 'en tendens'.

I förordet till Richard Wilhelms översättning av *I Ching, Förvandlingarnas bok* (Berghs förlag) skriver C G Jung om skillnaden mellan kausalt och *synkronistiskt* tänkande.

Det synkronistiska tänkandet, vilket i Kina är det gängse, innebär ett slags tänkande i fält. I kinesisk filosofi har detta sätt att tänka utvecklats och differentierats långt mer än i någon annan civilisation. Där frågar man inte efter vilken faktor som framkallat en viss effekt, utan efter vilka händelser som på ett meningsfullt sätt brukar inträffa samtidigt.¹¹

⁸ se *Den havande jungfrun* (CJP)

⁹ Gary Zukav: *De dansande WuLi-mästarna*, sid 64-65

¹⁰ Fritiof Capra: *FYSIKENS TAO*, sid 56

¹¹ Marie-Louise von Franz: *Om SYNKRONICITET och spådomskonst*, sid 2

Även här är det alltså frågan om en slags övergripande helhetsyn, man kanske kan kalla det ett intuitivt 'bildseende' av tiden. Ett 'kvinnligt' sätt att se och förhålla sig? (Om nu tiden är 'rummets fjärde dimension' bör den rimligen även besitta yta och volym.)

Den stora skiljemeningen som 1913 orsakade den definitiva brytningen mellan Freud och Jung gällde människans religiösa liv. Freud menade att religion i grunden blott är ett surrogat för och en sublimering av bortträngda sexuella och incestuösa önskningsar. Jung däremot menade, bl.a. med hänvisning till att det inte någonsin funnits en civilisation på jorden som inte haft någon form av religion, att det existerar en arketypisk religiös instinkt hos människan – en medfödd strävan mot ett förhållande till en högre makt som överskrider människans begränsningar.

Han ansåg även att balansen mellan kvinnligt och manligt i vår kultur som i tvåtusen år så starkt dominerats av maskulina ideal, med den kristna manliga treenigheten i spetsen, var alltför skev. Och att denna patriarkala ensidighet inte bara leder till ett ignorande av feminiteten i alla dess former utan också till en snedvriden och fragmentarisk kunskap om maskulinitetens sanna natur.¹²

Jag avslutar denna lilla exposé över Det Naturvetenskapliga Projektets brister och förtjänster med ett citat av religionsfilosofen Lars Haikola:

När naturvetenskapen gjorde sitt segertåg genom världen, upplevdes naturen som kaotisk, rå och svårtämjd, medan vetenskapen var den ordnande och tämjande. Nu är det tvärtom vetenskapen och teknologin som upplevs som hotande och kaotiska, medan naturen i sig är harmonisk och välordnad, om den lämnas i fred. Vetenskapen idag har förlorat sin oskuld. Den har ätit av kunskapens träd och funnit att kunskap kan vara både ond och god.

Svänger pendeln åter – eller "höjs nivån" på vårt medvetande genom att utveckling följer en spiralformad rörelse?

¹² se t.ex. Robert H. Hopcke: *JUNGS PSYKOLOGI – en resa genom C.G.Jungs samlade verk* (Natur och Kultur) eller Edward Whitmont: *SYMBOLERNAS VÄRLD* (CJP)

SAMMANFATTNING

'Det Naturvetenskapliga Projektet' har skapat en världsbild som i hög grad påverkat oss på både global och individuell nivå. Det har lärt oss mycket och fört oss långt. Kanske alltför långt; vi tycks ha förlorat kontakten med vårt ursprung.

Mycket tyder på att den glada festen nu är slut, och priset på notan är högt: miljökatastrofer, alienation och brustna illusioner....

Har vår inre utveckling inte hunnit med den yttre? Var har det gått snett? Jag har här försökt att identifiera 'den felande länken'. Det betyder inte att jag gör anspråk på att sitta inne med hela sanningen – jag böjer mig gärna för den postmodernistiska ståndpunkten att sanningen kan vara flerfaldig. Men:

Att bli medveten om det skugglika mörkrets rike, det omedvetnas region som ligger under den ljusa uppfattning vi har om oss själva, är som hjältens nedstigande i underjorden – en oundviklig uppgift fylld av faror men som måste slutföras om vi ska växa och lyckas som individer.¹³

Litteraturförteckning

Capra, F (1975) *Fysikens Tao*. Göteborg: Korpen

Franz von, M-L (1998) *Om SYNKRONICITET och spådomskonst*. Solna: CJP

Hopcke, R.H. (1991) *JUNGS PSYKOLOGI En resa genom C.G.Jungs samlade verk*. Stockholm: Natur och Kultur

Sharp, D (1993) *Jungiansk ordbok*. Solna: CJP

Snellman, H *Verklighetsuppfattning och mänskligt ansvar 'Vår Lösen' juni 1993*

Whitmont, E (1992) *SYMBOLERNAS VÄRLD*. Solna: CJP

Woodman, M *Den havande jungfrun*. Solna: CJP

Zukav, G (1981) *De dansande WuLi-mästarna*. Askild & Kärnekull

W-Hedman, K: uppsatser och andra texter: <http://www.kuai.se/~wkstrm/Kristina>

¹³ se R.H.Hopcke *JUNGS PSYKOLOGI*, sid.125